

Bernard Stritih – v viru našega socialnega dela¹

V zadnjih letih sem marsikdaj v pogovorih o socialnem delu v Sloveniji ali pa prav o Bernardu ugotavljal, da je Bernard »utemeljitelj« sodobnega socialnega dela pri nas. Morda se to utegne zdeti komu pretirano (tudi samemu Bernardu se tako zdi), pa tudi zares ne moremo postaviti enega človeka v ospredje kot utemeljitelja stroke in znanosti socialnega dela, saj so vedno še drugi, ki so prispevali zelo pomembne deleže pri razvoju stroke, socialno delo pa je tudi po definiciji kolektivno delo in dosežek.

Foto: Arhiv FSD

Pa vendarle, Bernard je bil tista točka, okoli katere so se stvari vrtele, vir, ki je centripetalno privlačil in centrifugalno širil, to, kar smo v tem vrtincu ustvarjali, pa je bilo res naše in neodtujljivo socialno delo. Brez pretiravanja lahko ugotavljamo, da ima vse, kar se je v slovenskem socialnem delu dobrega in žlahtnega razvilo, pomembno sled krnice, ki se je ustvarila okoli Bernarda. Še več, v njej je temelj naše sinteze, tega, kar pogojno še vedno lahko imenujemo »ljubljska šola« socialnega dela.

Že na samem začetku svojega delovanja je položil trdne temelje vsem trem klasičnim snopom socialnega dela – delu s posameznikom, skupinskemu in skupnostnemu delu – v nadaljevanju pa to danes nesmiselno delitev tudi presegel.² Z uvajanjem takšnih metod je omogočil prehod od uradniškega

1 Besedilo je nastalo na podlagi avtorjevih govorov ob dveh dogodkih, na katerih smo proslavljali 85 let Bernarda. Prvi se je zgodil na Univerzi Sigmunda Freuda 22. novembra 2022 (organizator Miran Možina), drugi pa 8. decembra 2022 na matični ustanovi, Fakulteti za socialno delo (organizator avtor).

Besedilo je nastalo tudi v okviru raziskovalnega programa »Socialno delo kot nosilec procesov družbenega vključevanja in socialne pravičnosti v Sloveniji – teoretske podlage, metodološke in metodične usmeritve in zgodovinski razvoj« (številka: P5-0058) pa tudi raziskovalnega projekta »Dolgotrajna oskrba ljudi z demenco v teoriji in praksi socialnega dela« (številka: J5-2567), ki ju financira ARRS.

2 Morda je svoj čas ta delitev bila koristna. Prav načini dela, ki jih je Bernard razvijal oz. so se razvijali okoli njega, pa so pokazali, da so meje med temi »metodami« najmanj nejasne, da se

socialnega dela, značilnega za tisto obdobje, k socialnemu delu, ki je v središču postavil človeka, skupino, skupnost namesto sistema oz. ureditve in prilagajanja ljudi strukturam. Tega ni storil samo s predavanji, članki in prevodi, temveč tudi dejansko. Bernard je zgled imperativa, da naj socialnega dela ne bi poučevali, ne da bi ga delali.

Že to je bilo veliko, a za Bernarda (in nas, ki smo ga spremljali) ne dovolj. Glavni preboj se je zgodil s kolonijo na Rakitni. Ta je v enem paketu na prizorišče vnesla temeljne izzive takratnega socialnega dela in sploh dela z ljudmi. V Sloveniji, Jugoslaviji, je vzpostavila paradigmo akcijskega raziskovanja, imperativ demokratizacije odnosov, vodenja, skupinsko delo kot glavno os delovanja, postavila otroke v ospredje, izzivala avtoritarnost in institucije, predvsem pa postavila v žarišče prostovoljno delo in tabore kot obliko dela in metodo, kot nosilca razvoja socialnega dela pri nas.

Sledil je niz drugih kolonij (Pohorje), taborov (Odred Črnega Mrava), skupnostnih akcij (Štepanjsko naselje, Ruski car, Bežigrad, Moste), uvajanja prostovoljnega dela v številne ustanove (šole, bolnišnice, centre za socialno delo, svetovalnice ipd.). V manj kot desetletju smo lahko na jugoslovanskem posvetu, ki smo ga organizirali leta 1985, predstavili festival raznih oblik prostovoljnega dela. Skupni vsem tem prizadevanjem sta bili (Lewinovi) ideji akcijskega raziskovanja in skupinske dinamike. To je bila metodična, včasih tudi organizacijska podlaga vseh teh poskusov.

Skupina je bila takrat, pri nas in po svetu, še vedno magistralna tema. Po drugi svetovni vojni je to bil poskus najti tretjo pot, ki naj bi se izognila takrat premagani avtoritarnosti in pastem razvpitega liberalizma, ki bi bila demokratična in tudi socialna – zastavek, ki v zadnjih desetletjih žal pojenja.

Skupinska dinamika (metoda)

Seminarji skupinske dinamike (takrat znani kot »senzitiviti treningi«, kar smo včasih slovenili »seminarji skupinske občutljivosti«) so delavnice, ki potekajo v nizu seans nekaj dni, v manjših skupinah (do 15 udeležencev), pogosto tudi več skupin hkrati – v tem primeru ob izmenjevanju plenarnih dogodkov in dela po skupinah.

Začnejo se z »nestructuriranim pogovorom«. To pomeni, da vodja ne poda navodil za delo ali celo za pogovor. To navadno povzroči, da se udeleženci »neobvezno« pogovarjajo, pravzaprav klepetajo, se navadno sprehajajo od teme do teme, pogosto z občutkom jalovosti takega početja. V tej fazi seminarja pogosto nastane tišina, daljša ali krajša, pojavijo se praviloma mučna obdobja, ko vsi molčijo, ko v skupini prevlada tišina. Tudi vodja je ves ta čas tiho, skupinsko dogajanje opazuje in si praviloma svoja opažanja zapisuje. Pogosto hočejo udeleženci vodjo izbežati iz takega »udobnega« položaja, ga sprašujejo o njegovi

pri vsakem koraku pri delu z ljudmi oz. socialnemu delu srečujemo z vsemi temi ravnmi, registri – na njih delujemo hkrati in razmišljamo, kako deluje skupina, kako človek razmišlja, čuti, kakšno mesto ima v skupnosti in kaj skupnost pomeni človeku itn.

vlogi oz. pogovor prej ali slej privede to tega, da se tako ali drugače vzpostavi problem vodje oz. frustracije glede »pomanjkljivega vodenja«.

Prav frustracija glede vodenja je, kot kaže, glavna, pravzaprav sprožilna metoda. Prav resentment, ko vodja ne prevzame svoje vloge, sproži dinamiko, polno izraza tako zamere kakor podpore nastavljenemu vodji (»vodja že ve, kaj dela«). Skupina poskuša najti novo vodjo, jo zamenjati ali pa jo opravičiti, uganiti, kaj se pravzaprav gre, ipd. Sproži niz pogovorov o vodenju, o vlogi vodje, načinih vodenja, kako voditi to skupino, ki pravkar poteka, in kako voditi skupine nasploh – in potem – kako v njih delovati. Ta sprožilna tema, ki sčasoma izgubi naboj in jo udeleženci med seboj razrešijo, ostane tudi v nadaljevanju konceptualni okvir pogovora, tema, h kateri se udeleženci vračajo in ki ji dodajajo vsebino, ki jo dobijo v naslednjih seansah – torej izkušnji drugačnega vodenja. Z drugimi besedami, frustracija z vodenjem je vhodni kod seminarja, ga intonira in njena razrešitev vzpostavi demokratično delovanje skupine, kar je hkrati tema in dosežek skupine.

Glavna podkladajoča metoda pa je pogovor o pogovoru (metakomunikacija). Največji del dogajanja v skupini je pogovor, v njem pa pogovor prav o tem, kako in o čem se skupina pogovarja.³ Včasih so pogovori bolj usmerjeni v to, kako se skupina pogovarja v celoti, kako se v njej menjajo občutja, spreminjajo vloge ipd.; včasih pa bolj v dvojiške interakcije – kako je nekdo nekaj nekemu povedal, kako se je odzval ipd. S tem se intenzivira doživljanje *sebe* v skupini, lastnih čustev, razvije pa se tudi spoznavanje, kako prevzemamo vloge, jih igramo, kakšno mesto v skupini zasedemo ipd. *Ozir* na dogajanje (»osvetlitev«) in povratna informacija (»feedback«), ki se bodisi porodita spontano iz dogajanja ali pa ki se kot tehnika oz. vaja vpeljeta na predviden način, sta pomembni tehniki učenja skupinskega dela.

Značilnost skupinskih treningov je tudi več vrst vaj. Njihov namen je bodisi ponazoriti nekatere skupinske procese, značilnosti delovanja skupine (skupina, denimo, gradi most vpričo opazovalcev druge skupine) bodisi spodbuditi udeležence k drugačnim odzivom, oblikam vedenja, sporočanja. Za ozračje takšnih seminarjev je tudi sicer značilno, da spodbujajo eksperimentiranje in za na ta namen zagotavljajo varno okolje.⁴ To pa tudi izraža osnovno pravilo oz. imperativ sodelovanja v skupini – »Bodi sam svoj gospodar!«.

Predvideni učinki takšnih treningov so povečana občutljivost za skupinske procese, doživljajsko in izkustveno pa tudi kognitivno spoznavanje delovanja skupine, njenega razvoja (faz), skupinskih vlog, ki jih udeleženci prevzemajo. Poudariti je treba, da so spoznanja doživljajska, da pri udeležencih ne ustvarijo zgolj spoznanja v ozkem pomenu besede, temveč jih spodbudijo tudi k drugačni drži, pripravljenosti v skupinah delovati in jih usmerjati.

Pomembna so tudi sporočila, torej retorična plat takšnega početja. Glavno sporočilo je še vedno (bolj) aktualno, da je demokratično delovanje skupine,

3 Taki pogovori nastanejo deloma zaradi omenjene frustracije oz. problematizacije vloge vodje v skupini deloma pa skupino vanje usmerjajo pripombe facilitatorja seminarja.

4 Varno eksperimentiranje zagotavlja tudi »terapevtski pakt« oz. pravilo, »da nič, kar se zgodi v skupini, ne pride iz nje«.

vodenje in odločanje, superiorno glede na druge prevladujoče sloge – avtoritarne in liberalnega (*laissez-faire*) (Lewin). Morda pa je še pomembnejši dostavek, da je za demokratično delovanje skupine potreben čas – čas, da se skupina razvije, uteče. Da je skupina proces, ne pa reč. Tretje, tudi ključno sporočilo pa je, da so najustreznejši demokratični vodje skupine prav najbolj navadni člani. Prav ljudje, ki nimajo močnih atributov voditelja – nimajo poudarjene karizme, ne odstopajo po količini ustreznega znanja ali pa ne vlivajo strahu sočlanom, se *morajo*, da bi opravili svojo nalogo in da bi skupina dobro delovala, obrniti na skupino, mobilizirati njene vire, omogočiti, da se člani skupine spontano izmenjujejo pri njenem vodenju – v različnih fazah skupinskega razvoja in na več ravneh njenega delovanja – pri organizaciji, produkciji in čustvovanju.

Med številnimi sporočili skupinskega dela je ostajalo morda najbolj skrito sporočilo o avtonomiji skupine. Skupino imamo lahko namreč za najstvarnejšo od klasičnih družbenih entitet (je resničnejša od posameznika pa tudi od družbe in skupnosti). Skupina ima svojo miselnost, ki temelji na skupnih predpostavkah njenega delovanja – pa tudi če so te povsem iracionalne (Bion – osnovne predpostavke). Še več, mehanizmi »projektivne identifikacije« (»to, da vem, kaj predvidevaš, da si jaz mislim, da boš ti naredil«) omogočajo ljudem samogibno usklajevanje, ki presega formalne dogovore pogodbene vrste, ki jih lahko med seboj sklenejo le posamezniki. A so ti avtonomni skupinski procesi hkrati oprijemališče za oblastno podrejanje skupin kot tudi platforma za njihovo neodvisno delovanje. Slednje pa se ne zgodi znotraj same skupine, temveč na vmesniku z njenim okoljem. Da skupina postane subjekt, da dobi vsaj nekaj neodvisnosti od družbenega polja, v katerem se nahaja, se mora soočiti s svojo končnostjo (Guattari), preseči svoje meje, poimenovati svet, da bi ga lahko spreminjala (Freire). Mora ustvariti svoj teoretski kontekst, da bi spremenila konkretnega, realnega. Moč delavnic skupinske dinamike pa je prav v ustvarjanju prvega, pomanjkljivost pa v megleni odsotnosti drugega.

Vito Flaker, Bernard Stritih, Gabi Čačinovič Vogrinčič (foto: Arhiv FSD)

Tabori

Prav pomanjkanje realnega konteksta, značilno za »treeninge«, oz. želja po »kontekstualizaciji« metode sta nas vodila k temu, da smo začeli tabore. Hkrati pa je vzpostavljanje teoretičnega konteksta v tako empiristično utemeljeni obliki človeškega delovanja pomenilo pomemben preboj v tem, kako taka oblika deluje. To nam je omogočala ideja akcijskega raziskovanja, zgodovinska sorodnica skupinske dinamike (Lewin) in s tem omogočila nastanek tabora kot metode.⁵ Konkretno je to pomenilo, da smo pred tabori imeli »priprave«⁶, po taboru »evaluacijo«, med samim taborom pa številne sestanke, zборе in pogovore. Značilnost taborov je bila, da smo se trudili, po načelih skupinskega dela, vključiti in omogočiti sodelovanje vseh in dosledno uresničevati načelo skupnega odločanja.⁷ S tem smo ustvarili hkrati podlago za učinkovito skupno delovanje in pa »teoretični kontekst«, ki sicer taborom kot empiristični obliki manjka.⁸

Druga značilnost naših taborov kot metode je bila splošna egalitarnost – ne le enakopravnost in enakovrednost pri odločanju, temveč enakost pri izvajanju opravil, ki jih skupnost potrebuje. Pomembno je bilo videti Bernarda, kako čisti oz. razkužuje latrino (poljsko stranišče), še pomembneje in navdušujoče pa je bilo videti nekoga, ki bi sicer imel vlogo grešnega kozla, suvereno voditi kakšno pomembno dejavnost.⁹

5 Tabori kot oblika sožitja so obstajali od vekomaj – verjetno še pred prvimi človeškimi stalnimi bivališči. So stalnica potujočih in nomadskih ljudstev. Počivališče, oaza, kraj srečanja, zgoštev ljudske sile. V sedentarnih družbah so tabori priložnost za izstop iz utečenih okvirov in možnost zgoštev ljudi (za skupno akcijo – npr. narodno prebuditeljski tabori v 19. stoletju). Na začetku 20. stoletja so tabori priložnost za začasno zapuščenje urbanega okolja – »nazaj k naravi!«, možnost, da otroci vsaj za nekaj časa najdejo »svoj prostor na soncu«, da se preobrazijo iz »fantalinov« ali »piflarjev« v »Indijance«, »stezosledce«, tudi »vojake«. V mladinskih taborih tistega obdobja pa je šlo še za več – za družbeno angažiranje, za odklop od vsakdana z namenom spremeniti svet.

Tabori so torej najprej oblika – časna zgoštev ljudi na enem mestu. To delno določa tudi metodo – kako tabor izvedemo in kako poteka. Prav metoda razlikuje naše tabore od drugih in jih dela specifične.

- 6 Priprave so potekale v mnogočem na način seminarjev skupinske dinamike. Jedro udeležencev (prostovoljcev) se je med njimi med seboj spoznalo, spoznalo s temo, načrtovalo skupno delo, hkrati pa (tudi z vajami, značilnimi za skupinske treninge) ustvarilo iskreno ozračje možnega.
- 7 Tudi na taborih, ki so se oblikovali kot skupnostne akcije ali pa so bili aktivistične narave, smo se kljub temu, da takšni tabori neposredno ne zajamejo vseh akterjev, trudili na več načinov (okrogle mize, posvetovalna telesa ipd.) doseči njihovo vključevanje v odločanje na taboru.
- 8 Tu se srečata pomanjkanje konkretnega konteksta skupinsko dinamične prakse in pomanjkanje teoretičnega konteksta samoumevnih, empirično nastalih ali vzdrževanih oblik človeškega združevanja.
- 9 Ni nam pa skoraj nikoli uspelo enakomerno razporediti bremena odgovornosti za izvedbo taborov ali kakšnih drugih akcij. Pri tem so pogosto večji del opravil izvedli vodilni člani, pogosto prav Bernard. Lahko bi rekli, da smo s tem ustvarjali pravzaprav iluzijo demokratičnega odločanja in delovanja, saj je – ne le za konceptualni, temveč tudi stvarni okvir akcije – pogosto največkrat poskrbel vodja. Je pa ta iluzija bila dovolj stvarna, saj smo jo vsi doživeli, da jo lahko imamo za »praktično utopijo« (Basaglia) – torej za dosegljiv in doživet ideal. Kljub temu pa to postavi pred nas več izzivov. Predvsem glede tega, kako ravnati s karizmo vodje – tisto, ki jo kot figura ustvarja on sam, predvsem pa tisto, ki jo ustvarjajo pričakovanja okolja, ki v vodji potrebuje predstavnika skupine – to pa ustvarja povratno zanko za samo skupino,

Tabor z Bernardom Stritihom (foto: osebni arhiv)

Pomemben del izročila, ki se je ustvarilo že ob začetkih v Rakitni, je bil, da na taborih ni kazni. To nas je prisililo, da smo poleg sprotnega reševanja manjših ekscesov s pogovori, banalizacijo oz. dedramatizacijo posegli tudi po skupnostnih oblikah reševanja konfliktov in ekscesnih dogodkov. Kot v plemenski ureditvi smo se ob takšnih dogodkih spraševali, kaj gre na taboru narobe, kaj je treba v naši skupnosti izboljšati. Tako smo v začetnih fazah energiziranja, preizkušanja mej drugih, porajanja nebrzdanih konfliktov pogosto organizirali rokoborske turnirje in pokazali, da se je treba boriti in da borba ne pomeni nujno poškodbe drugega. V sklepnih fazah tabora smo imeli »dan ljubezni«, še prej pa »indijanski dan«, ki je še dodatno oblikoval skupnosti. »Kraje« eurokrema iz shrambe pa so sprožile pogovore o lastnini, o tem, kaj je skupno in kaj osebno, kdo kaj prispeva in potrebuje od skupnosti, ipd. Tako kot skupnost oblikujejo prestopki, tako tudi skupnost oblikuje prestopke. Poanta je v skupnosti in ne v prestopku.

Tabor je skupnost – in to totalna, pa vendar začasna, predvsem pa s svojim lastnim namenom in ciljem, ki se razlikuje od siceršnjega toka življenja. Tabor je izhod iz sivine vsakdanjih opravil (Supek), rutin v nekaj izjemnega – je zgostitev človeških potencialov, generator moči za to izjemno srečanje, in za akcijo. Kot zgostitev na ločenem prostoru, z jasno definiranim članstvom (taboreči in obiski), mora imeti svojo mitologijo in ideologijo, ki ga razlikujeta od zunanjega sveta.¹⁰ Uniformnost ideologije – tako podedovane

pa čeprav ta deluje po demokratičnih obrazcih. Tudi kako ohraniti voljo in energijo vodilnega člana skupine, ne da bi ta porajala učinke avtoritarnosti oz. na drugi strani to voljo pohabila – ne samo pri vodilnem članu, temveč tudi pri sami skupini.

10 V primeru naših taborov in kolonij za otroke bi lahko zunanji opazovalec ugotavljal, da gre za zgolj zamenjavo klasičnih avtoritarnih obrazcev s sodobnejšimi – za zamenjavo vojaškega modela z »indijanskim« (skavtskega z gozdovniškim), avtoritarnega vodenja

Tabor z Bernardom Stritihom (foto: osebni arhiv)

kakor tiste, ki smo jo ustvarjali – smo presegli z večpomenskimi prostori in večglasnimi dogodki, ki smo jih ustvarili iz dolgega časa pogovorov in z njimi napolnili »praznino« na novo ustvarjene svobode. »Indijanski« dan, dan ljubezni¹¹, neskončni rimšimšini, savne, masaže, bivakiranja so bili vedno nekaj posebnega – kot doživetje za udeležence in kot dogodki, ki so odstopali od taborniške in tudi siceršnje tradicije. Bili so medčloveška umetnost. Umetniška produkcija (predvsem glasbena in dramska) je bila močna dimenzija taborov.

Sistematične evaluacije takšnih ali drugačnih taborov nismo nikoli zares opravili. V klasičnem pomenu besede bi to verjetno bila zelo zapletena, morda nemogoča naloga – v tistem času pa gotovo ni bila nujna. Veseli smo bili ob anekdotskih poročilih o življenjskih uspehih udeležencev taborov, zadovoljni, da smo marsikomu omogočili, da se je izognil institucionalizaciji ali pa životarjenju v takšni ali drugačni razvrednoteni vlogi, ogorčeni, ko se je to kljub našim prizadevanjem zgodilo, ali pa žalostni, ko smo jih po nekaj letih v kaki ustanovi srečali. Bržkone tabori ustvarjajo bolj »doživljajski« kakor

z demokratičnim, ukazov z dialogom, nestrpnosti s toleranco itn. Tako smo tudi sami pogosto (kadar je bilo oportuno) svoje delo predstavljali. V to smo tudi verjeli in tudi res je bilo tako. Naše početje je bilo v skladu s takrat veljavno lokalno ideologijo samoupravljanja, predvsem z globalnimi trendi de-hierarhizacije družbenih mikrostruktur (kar je neoliberalizem potem izkoristil za nadaljnje osvobajanje delovne sile od spon skupnosti in večanje profita – za njeno »prekarizacijo« in »optimalen izkoristek ustvarjalnih potencialov«).

Bilo pa je tudi več kot le zamenjava vzgojnega modela, sloga vodenja, upoštevanja sodobnih trendov. Bilo je tudi ustvarjanje avtentičnih »novih prostorov svobode« (Guattari in Negri), vozlišč odpora aksiomatski disciplinski oblasti (Foucault).

11 Nekoč smo poskušali tudi z dnem sovraštva, dnem laži in resnice – a se ti niso prav zelo obnesli.

»socialni kapital«. ¹² Na ravni konkretnih organizacij so tudi takratni dramatični učinki počasi izzveneli, a se jih je vendarle nekaj takšne miselnosti prijel. ¹³ Takole s prostim očesom, če zanemarimo razne molekularne učinke, so se tabori najbolj ohranili kot metoda in oblika. Več taborniških enot se je lotilo vključevanja otrok s takimi ali drugačnimi nalepkami v tabore, taborniška organizacija v celoti je bolj demokratična, več udeležencev taborov je zaradi svoje izkušnje v svojem okolju organiziralo podobne tabore, ob potresu v Posočju so nas na ministrstvu prosili, naj organiziramo tabor, ki naj bi deloval na področju popotresne socialne in skupnostne obnove, tabori so ostali stalnica prizadevanj za dezinstitutionalizacijo.

Tabori so bili torej pomembna izkušnja za večino njihovih udeležencev, za marsikoga celo življenjski dogodek. Pustili so sled v nekaterih organizacijah, pa čeprav jih niso korenito spremenili. Uveljavili so se kot oblika dela in metoda, morda prav kot posebna značilnost socialnega dela pri nas. Bili pa so tudi (in morda predvsem) etično dejanje strokovnjakov, ki so hoteli delati v dobro človeka in skupnosti, se postaviti po robu izključevanju, zagovarjati pravice otrok in drugih ljudi brez moči, omogočiti boljše in človeka vredno življenje (pa četudi zgolj izjemne počitnice), ustvarjati novo skupnost in enakopravna razmerja med ljudmi. Kot zgostitev pa so skupaj z delavnicami skupinske dinamike, poletnimi šolami, prostovoljnim delom, skupinami za samopomoč, projekti akcijskega raziskovanja in drugimi novostmi ustvarjali takrat precej enotno polje socialnega dela.

Polje

Polje, ki se je ustvarilo okoli Bernarda oz. akcij in dejavnosti, ki jih je vodil, ni bilo polje sorazmernih linearnih sil, temveč niz vrtincev, ki so se porajali drug iz drugega. V večini je bil prav Bernard magnet, ki je privlačil potenciale v polju in jih hkrati odbijal, degažiral v nove dimenzije in porajal nove dogodke. Hkrati pa je to turbulentno polje imelo svojo lastno konsistenco. Bilo je tudi skupno – vse, kar se je v njem zgodilo, je bilo učinek polja in je imelo učinek nanj. Na socialno delo, delo z ljudmi in družbene spremembe smo gledali kot na enoten pojav, v katerem smo vsi udeleženi, ki mu vsi prispevamo, ki nam je nekaj skupnega, in si ga v delih, ki so nam bili odtujeni, ponovno prilaščamo.

¹² Na to je opozarjal Zoki Pavlovič, ko je opravil intervjuje z uporabniki, ki so bili deležni kontinuirane pozornosti prostovoljcev. Prostovoljci živijo v drugem svetu, drugih mrežah kot ljudje, s katerimi se kot prostovoljci družijo. Ko se tabori končajo in prostovoljno delo neha, gredo »domov« – vsak v svoj življenjski krog in tok. Za trajnejši učinek je treba bodisi zares stopiti v človekovo mrežo bodisi ga vključiti v svojo. To se je tudi zgodilo – včasih skoraj spontano (Marina in Mirjana), včasih pa tudi načrtno. Bernard je bil in je še mojster v tem. Seveda je take opore lahko deležno le omejeno število udeležencev – večina je tudi ne potrebuje, a jo kljub temu marsikdo, ki bi jo potreboval, pogreša.

¹³ Črni Mrav je, denimo, še vedno nekoliko drugačen od drugih taborniških enot, Fakulteta za socialno delo še vedno malo drugačna od drugih fakultet, Svetovalni center še ohranja nekatere od takrat nastalih dejavnosti, tudi Altra, ki je kot Odbor [LASTNO IME] nastala na taboru v Hrastovcu, se nekoliko razlikuje od drugih nevladnih organizacij na tem področju.

Bilo je to polje razmisleka in akcije, preizpraševanja in preizkušanja. Polje dialektike, v kateri smo se, kakor pri jutranji telovadbi na taborih, tako rekoč vadili vsak dan. Bilo je tudi polje, ki je ustvarjalo nove prostore svobode, možnosti novih osebnih, skupinskih in skupnostnih izrazov, ki je bilo polje ustvarjanja in produkcije. Bilo je tudi polje, ki je ustvarjalo ozračje možnega, pa ne v neki instant magični obliki, temveč z naporom, vztrajnostjo in ne brez cene, ki jo je treba za to plačati. Bilo je živahno polje, odprto za raznolika gibanja – na eni strani aktivistična (študentska, antipsihiatrična in antipedagoška, radikalna in reformistična), na drugi strani strokovna (nove skupinske terapije, dinamična psihiatrija, mreža alternativ psihiatriji, sistemski pristop ipd.). Ta so polje napajala in se v njem napojila ali celo porajala (npr. nova družbena gibanja za pravice manjšin, tudi ženska perspektiva v socialnem delu).

V tem vrtincu velikih idej, drznih zamisli je bil nedvomni Bernardov prispevek, iz katerega smo takrat črpali in še vedno črpamo, v njegovem posluhu in predanosti konkretnemu, vsakdanjemu, praktičnemu in pragmatičnemu, izvedljivemu. Hkrati pa tudi zmožnost sprejeti nekaj izjemnega – na zelo človeški način; tudi povezati nekaj očitnega z nečim oddaljenim ali prikritim.¹⁴

Čeprav se zdi, da smo to skupno polje razkosali na vrtilčke, ki jih vsak po svoje obdeluje, pa sem prepričan, da nekje v ozadju še vztraja. Pa ne samo virtualno zapisano v naših spominih in (pomanjkljivo) v naših besedilih, temveč tudi zares. Srečanja, kot je današnje, so priložnost za nostalgijo, domotožje. Prepričan sem, da je polje, ki smo ga kdaj ustvarili, hoteli ali ne, naš dom, pa četudi kdaj prazen. Je pa prav, da se vsaj včasih spomnimo, kje ali vsaj od kod smo doma.

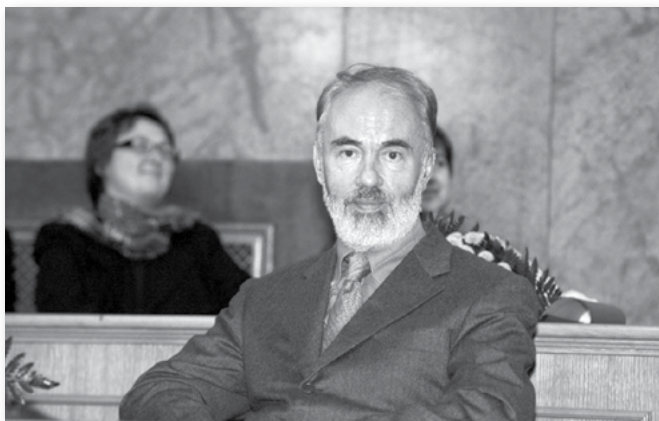

Foto: Arhiv FSD

Vito Flaker

14 Včasih smo se ob takšnih Bernardovih akrobacijah čudili in se spraševali: »Ali smo mi tako neumni, da ne razumemo tega, kar pravi, ali pa Bernard ne zastopi dobro, kaj se dogaja.« V vsakem primeru je bil to dober koan, uganka – navadno o vsakdanjem življenju.